

Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi
Journal of the Academic Studies of Turkish-Islamic Civilization
timad
Cilt / Volume: 17 - Sayı / Issue: 33 - Yıl / Year: 2022
Şubat / February

ISSN: 1306-4223

1435 Herat Veba Salgını ve Salgının Seyri

1435 Herat Plague Outbreak and Its Course

Ahmet ÖZTURHAN

Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
*Assist. Prof. Dr. Batman University, Faculty of Science and Literature,
Department of History
ahmet.ozturhan@batman.edu.tr
orcid.org/(0000-0001-5593-065X)*

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / *Article Types*: Derleme / *Review*

Geliş Tarihi / *Received*: 18.10.2021

Kabul Tarihi / *Accepted*: 24.12.2021

Cilt / *Volume*: 17, Sayı / *Issue*: 33, Sayfa / *Pages*: 85-93

Atıf / *Cite as*: Özturhan, A. (2022). 1435 Herat Veba Salgını ve Salgının Seyri [1435 Herat Plague Outbreak and Its Course], *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi-Journal of the Academic Studies of Turkish-Islamic Civilization*, 17/33: 85-93.

İntihal / *Plagiarism*: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / *This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.*

1435 Herat Veba Salgını ve Salgının Seyri

Öz

Salgın hastalıklar antik dönemden itibaren günümüze kadar birçok insanın ölümüne ve toplumsal kaosa sebep olmuştur. İnsanlık tarihinde kaydedilen en büyük salgın Orta Çağ Avrupa'sında görülen ve "Kara Veba" ismiyle maruf olan salgındır. Orta Çağ'da Timurlu başkenti Herat'ta da veba salgını görülmüştür. Kaynakların ifadesiyle Herat halkı daha önce salgın hastalıklarla karşılaşmadıklarından büyük bir şaşkınlığa kapılmışlardır. Herat'ta 1435 yılında ortaya çıkan salgın, bugünkü tıp literatüründe "hıyarcıklı veba" ismiyle bilinen vebayı anımsatmaktadır. Bu dönemde vebaya yakalanan insanlarda hastalık, uzuvlarının farklı yerlerinde ortaya çıkarak, nohut büyüklüğündeki sivilceler halinde zuhur etmiştir. Hastalığa yakalanan insanlar iki veya üç gün sonra vefat etmişlerdir. Timurlu kaynakları bu vebanın seyri hakkında bilgi vermektedir. Veba Herat'ta, dört ayı aşkın bir süre devam etmiş ve halkın bir kısmı şehirde vebanın görülmesinin ardından şehri terk etmişlerdir. Veba aynı dönemlerde sadece Herat şehri ile sınırlı kalmamıştır. Avrupa, Anadolu, Mısır ve İran'ın muhtelif yerlerinde de görülmüştür. Bu çalışmada öncelikle Timurlu kronikleri temel alınarak, 1435 Herat vebasının ortaya çıkışı, seyri ve veba sırasında vefat eden dönemin bazı ünlülerinden bahsedilmiştir.

Anahtar kelimeler: Herat, Veba, Salgın, Taun, Timurlular.

1435 Herat Plague Outbreak and Its Course

Abstract

Epidemic diseases have caused the deaths of many people and social chaos from ancient times to the present day. The biggest outbreak recorded in human history is the epidemic in medieval Europe, known as the "Black Plague". In the Middle Ages, there was also a plague in Herat, the capital of the Timurians. According to the sources, the people of Herat were outraged as they had not encountered epidemic before. The outbreak in Herat in 1435 is reminiscent of the plague known in today's medical literature as the "Bubonic Plague". During this period, the disease appeared in different parts of the body parts in people who contracted the plague and appeared in chickpea-sized acne. People who contracted the disease passed away two or three days later. Timurian sources provide information on the course of this plague. The plague continued in Herat for more than four months and some of the people abandoned the city after the plague was seen in the city. During the same period, the plague has not been remain limited to the city of Herat, but also occurred in various parts of Europe, Anatolia, Egypt and Iran. In this study, the emergence and course of the 1435 Herat plague and some celebrities who died during the plague were mentioned, based on the Timurid chronicles.

Keywords: Herat, Plague, Epidemic, Taun, Timurids.

1. Giriş

Vebe, sözlükte farelerden insanlara geçen bir mikrobun adı olarak anılmaktadır (TDK, 2009: 2084). Vebe kelimesi, batı dillerinde peste, pestis, plague ve black death, Arapçada tâ'un ve Türkçede ise kıran olarak adlandırılmaktadır. Arapça tâ'un kelimesi ise bulaşıp yayılan bütün hastalıklar için kullanılmıştır (Varlık, 2011: 175; Uçar, 2020: 25; Çelik, 2021: 17). Orta Çağ'a ait Arapça tıbbi risalelerde "her tâ'un bir veba ancak her veba bir tâ'un değil" ifadesi bulunsa da tâ'un ile veba kelimesi arasında keskin bir ayırım yapılmamıştır. Zira Orta Çağ Arap kaynaklarında genel olarak tâ'un ile veba kelimesi aynı yerde kullanılmıştır (Shoshan, 2002: 2). Aynı şekilde Timurlu dönemi kroniklerinde de tâ'un ile veba kelimesi yan yana eş anlamlı olarak kullanılmıştır (İsfizârî, 1338: 93; Semerkandî, 1383: 451; Mîrhvând, 1385: 5424). Vebe hastalığı Fransız, Alexandre Yersin (1863-1943) tarafından tanımlanmıştır. Vebanın en yaygın cinsi bubonik form; yani hıyarcıklı vebadır. Dünya 541, 1347 ve 1894 yıllarında kaydedilmiş üç büyük veba salgını bulunmaktadır. Bu salgınların hepsinin farklı yayılma yolları ve coğrafi kaynakları oldukları bilinmektedir (Uçar, 2020: 19-23; Parıldar, 2020: 22; Çelik, 2021: 17). Bu çalışmada da öncelikle dönemin kaynaklarına müracaat edilerek 1435 yılında Timurlu başkenti Herat'ta meydana gelen vebanın ortaya çıkışı ve seyri hakkında bilgiler verilecektir.

2. 1435 Herat Vebasının Ortaya Çıkışı ve Yayılması

838 h. (1434/1435) senesi salgın hastalıklar tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu yılda dünyanın muhtelif yerlerinde salgınlar görülmüştür. Nitekim Memlûk tarihçisi İbn Hacer, 838 (1434-1435) yılında Müslüman ve gayr-ı Müslim şehirlerinde vebanın zuhur ettiğini ve birçok insanın öldüğünü kaydetmektedir (İbn Hacer, 1998: 545). Aynı tarihlerde Timurlu Devleti'nin başkenti Herat'ta da veba ortaya çıkmıştır (el-Makrîzî, 1997: 292; İbn Hacer, 1998: 20). Herat'ta veba salgını 7 Recep 838 (6 Şubat 1435) tarihinde ilk belirtilerini göstermiştir (el-İsfizârî, 1338: 93).

Herat'ta veba salgını başladığı sırada Timurlu hükümdarı Mirza Şahruh (1405-1447) Başkent Herat'tan ayrılıp Kara-Koyunluların üzerine sefere çıkmak için Irak tarafına yönelmişti. Bu Timurlu hükümdarı Mirza Şahruh'un üçüncü ve son Azerbaycan seferiydi. Mirza Şahruh'un ayrılışından üç ay geçtikten sonra şehirde vebanın ilk izleri görüldü (el-Fuşencî, 2021: 47, 108; H'vafi, 1340: 276; Aka, 1944: 153).

Timurlu kroniklerine göre Herat, havasının yumuşaklığı ve suyunun temizliği ile diğer beldelerden mümtaz ve müstesnaydı. Kaynakların ifadesi ile bu şehirde daha önce veba ve taun gibi bir salgın meydana gelmediğinden halk korku ve şaşkınlığa kapıldı (Semerkandî, 1383: 451; Mîrhvând, 1385: 5424). Dönemin Heratlı müverrihlerinden İsfizârî, vebanın çıkma sebebini; "Tabipler bu hastalığın su ve havanın kirliliğinden olduğunu, hakikat erbabı ise bendelerin günah ve kabahatli işlerinin neticesinde gerçekleştiğini sayarlar" şeklinde kaydetmektedir

(İsfizârî, 1338: 93). Halkın içerisinde vebanın işaretleri ve bu hastalık ile vefatları kaynaklara göre; “*Ansız insanlarda baş ağrısı ve yakıcı ateş zuhur edip bir nohuttan biraz küçük veya biraz büyük sivilce insanların birçok uzvunda ortaya çıktıktan sonra bazıları bir gün, bazıları iki gün, bazıları da üç gün sonra Allah’ın rahmetine kavuşuyordu*” şeklinde görülmekteydi (Semerkandî, 1383: 451; İsfizârî, 1338: 93; Mîrhând, 1385: 5424). Bu sırada veba sadece Herat ile sınırlı kalmamıştı. Horasan bölgesi ve Kirman da bu salgından nasibini almıştı (el-Makrîzî, 1997: 292; İbn Hacer, 1998: 20).

Herat’ta vebanın başlamasıyla halk arasında meydana gelen telaş ve korkunun neticesinde halkın bir kısmı şehirden ayrılmaya başladı. Fakat şehir muhtesibi Mevlâna Celaleddin Muhammed el-Kâinî, halkın şehirden ayrılmasına engel olmaya çalıştı (Mîrhând, 1385: 5428; Hândmîr, 1333: 13). Ancak bu durum halkın şehirden ayrılmasının önüne geçemedi (İsfizârî, 1338: 93; Kazvînî, 1379: 481). Veba gün geçtikçe şehirde şiddetini arttırdı. Nitekim hastalık ortaya çıkmasından bir ay sonra en şiddetli seviyeye ulaştı (Semerkandî, 1383: 451). Herat’ta veba sırasında şehirde bulunan ve eserini veba ortaya çıktığı zaman (838/1435) kaleme alan el-Fuşencî halkın ve vebanın durumu hakkında şunları aktarmaktadır:

“Öyle garip bir durum oldu. Herkes başını önüne eğdi ve hiç kimse bu sırrı çözemedi. O kadar tuhaf bir acıydı ki yürekleri dağladı. Bunun ne olduğunu ve nereden çıktığını hiç kimse anlayamadı. Ne garip bir olaydı ki; hiçbir baba çocuğuyla, hiçbir kardeş de kardeşinin na’sının kaldırılması ile ilgilenemedi. Herkes ‘kendim kendim’ diyerek ölüm kapısına sürükleniyordu. Göğün gözleri, Yakup gibi ayrılık üzüntüsünden beyaz olmuş; Davut gibi özlem duyan yerin ağlamasından da sular başından aşmıştı. Gece yaşlılar gibi siyah giymiş, gündüz sabırsızlar gibi sineden ateşli bir ah çekmişti. Şafağın eteği lale misali kan gibi kızarmış ve sabahın yakası acıdan yırtık kalmıştı. Akıl sahipleri bu olaya ne ad vereceğiz diye hayrete düştüler. Bilginler de bu olayı nasıl anlatacağız diye şaşır kaldılar. Eğer buna kıyamet desem doğru olmaz. Çünkü kıyamet ‘Onlar ayağa kalkmış bakıyorlar!’ ayetinde olduğu gibi ayağa kalkma günüdür. Yani kıyamet dirilme, bu ise ölme zamanıdır ve bunların arasındaki fark çoktur. Eğer veba diye adlandırsam yakışık olmaz çünkü bu diyarda hiçbir zaman veba görülmemiştir. Bu olayın alametlerinin çoğu vebanın nişanelerine uymamaktadır. Eğer bela desem de uygun olmaz. Zira dua, sızlanma, tövbe ve sadaka belayı def edip azaltır. Bu günlerde bunlar çokça yapıldı. Ama yine de bu olay daha da dayanılmaz hale geldi. Velhâsıl, bu bereketli diyarın mamurluğu ve harap olması hakkında duyduklarımızın binde birini bile yazmadık” (el-Fuşencî, 2021: 55-56, 112-113).

Herat halkı vebanın ortaya çıkışının ardında yaşadıkları korku ve endişeyle ne yapacaklarını şaşırıldılar. Şehrin ekâbirinden Şeyh Zeynü’l-mille ve’-d-din Ali el-Hâvî’den bu belanın ortadan kalkması için dua talep ettiler. Fakat Şeyh Zeynüddin de vebaya yakalanıp vefat etti (Mîrhând, 1385: 5425; İsfizârî, 1338: 94).

Şehirde vebadan ölenlerin sayısı konusunda kaynaklarda farklılıklar bulunmaktadır. Şehir hâkimi, ölenleri sayması için şehrin kapılarına görevliler yerleştirmiştir (Mîrhvând, 1385: 5424). Timurlu dönemi kaynakları şehirden bir günde hamalların tabutsuz olarak kendi sırtlarında ve eşeklerine yüklemiş olarak çukurlara atıp üzerlerine toprak döktükleri hariç dört bin yedi yüz tabutun çıktığını kaydetmektedirler (Semerkandî, 1383: 541; İsfizârî, 1338: 94; Hvâfi, 1340: 277; Mîrhvând, 1385: 5425). Bunun yanında Hvândmîr, bir günde şehir ve dışında on bin insanın vefat ettiğini belirtmektedir (Hvândmîr, 1333: 625). Dönemin diğer kaynaklarından Havfi ise bu konuda daha açık bir bilgi vermektedir. Nitekim ona göre şehirde ölenlerin sayısının etraf ve kasabalarda ölenlere kıyasen $1/4$ olduğunu belirtilmektedir (Hvâfi, 1340: 277).

Herat'ta veba salgını daha önce belirttiğimiz gibi 6 Şubat'ta başladı. Salgın şehirde 12 Haziran'a kadar dört ay sekiz gün devam etti (İsfizârî, 1338: 93)¹. Bu süre zarfından ölenleri sayısı İsfizârî'ye göre şehir içinde muhasiplerin kefenlenerek mezara koyulanları belirttiği altı yüz bin, dışarda şehrin sınırları içerisinde dört yüz bin toplamda bir milyon kişiydi. İsfizârî babasının şehirde ölenlerin sayısını belirttiği nazmı eserine aktarmıştır. Bu nazma göre şehirde ölenlerin sayısı aşağıdaki beyitlerde de görüleceği gibi bir milyon kişidir.

*“İyi insanlardan kefenlenip mezara
Koyulanlardan olan altı yüz bin yazıldı.
Geri kalanların hepsi kimsesizlikten evde gömüldüler.
Evde hepsinin gözlerini karıncalar ve yılanlar yedi”* (İsfizârî, 1338: 95).

Yine el-Fuşencî kaydettiği manzum rivayette vebanın seyri ve halkın durumu hakkında şunları kaleme almıştır:

*“Felek, veba ordusunu düzenleyip
Gönül sahiplerinin safına saldırdı
Cesur insanlar derin yaralar aldılar ki
Acısından yerlere serilip öldüler
Ne çok melez yüzlü güzeller ki
Diken gibi zelil olarak yere düştüler
Ne çok selvi boylular ki
Acizlikten çamura battılar
Ne çok sümbül gibi saçlar ki
Hazanın şevketinden birbirine karıştılar
Ne çok baygın gözlü nergisler ki
Sıkıntıdan nurları kalmadı
Hekimler çaresiz kaldılar
Âlimler dua ettiler...*

¹ Timurlu dönemi kaynaklarından ve Herat vebasının yaşandığı döneme daha yakın bir tarihte eserini kaleme alan İsfizârî vebanın ortaya ilk başlangıcını ve sonlanmasını 6 Şubat-12 Haziran tarihleri arasında olduğunu belirtmiştir. Fakat Safevî dönemi kaynağı Hasan-ı Rumlu, vebanın ocak ayından mayıs ayına kadar devam ettiğini kaydetmiştir (Hasan-ı Rumlu: 2006: 217).

Kimse dudağını kıpırdatamayıp
 Konuşma fırsatı bulamadı
 Devrin gülistanı, mezarlığa döndü
 Şehrin şekeristanı tuzluk oldu
 Tahtlar, ölü yıkama tahtası oldu
 Kıvırcık saçlar toprak altında süpürge oldu
 Hayat suyu zehirlendi
 Fitne ateşi acımasızca yükseldi...
 Evlerden figan ve feryat sesi yükseldi
 Devler ise dağlardan kaçtı
 Ecel binlerce insan aldı
 Kadın ve erkekte binlercesi telef oldu
 Sadece ölümü bekleyenler canlı kaldı ki
 Onların da bir ayağı yerde diğer ayağı mezarda idi
 Bazı elden ayaktan kesilmiş kişiler kaldı ki
 Onlar da ölüm döşeğinde ölümü bekliyor idi
 Ecel, savaşmak için süngü çektiğinde
 Gasil-haneler çok işlek oldu
 Ölüm tellağı peştamalını bağladığında
 Kumaşçılar [kefen satmak için] dükkânlarını açtılar
 Mezar kazan kişinin gözleri oyuldu
 Sayısız altın ve gümüş kazandı
 Kerpiç ustası kerpiçlerini billur fiyatına sattı
 Kırılmış kerpiçleri mezara attı (el-Fuşencî, 2021: 48-49, 109).”

El-Fuşencî'nin manzum rivayetinden de anlaşıldığı gibi Herat'ta vebanın seyri çok ağır geçip birçok insan ölmüştü. Diğer taraftan H'vafi de Herat şehri, etrafı ve kasabalarındaki her iki yüz kişiden bir kişinin diri kaldığını belirtmektedir. Şehirden ölenlerin sayısı artınca hiçbir bir insan tabut ve kefen bulamıyordu. Hamallar, hayvanlarıyla ölenlerin cesedini taşıyorlardı. Her hayvana dört veya beş kişinin cesedini yüklüyorlardı. Çukurlar açıp insan cesetlerini oraya atıp üzerine toprak döküyorlardı (H'vafi 1340: 277). Bunlara ilaveten Memlûk tarihçileri de Herat'ta bir milyon sekiz yüz bin kişinin öldüğünü belirtmiştir (el-Makrîzî, 1997: 292; İbn Hacer, 1998: 20).

Diğer taraftan Herat'ta ortaya çıkan veba sadece bu şehir ile sınırlı kalmamıştır. Aynı tarihte Esterâbâd, Anadolu, Şam, Mısır (Rumlu, 2006: 217; Kesîrî ve Afsârfer, 1393: 134), Mekke, Habeşistan ve Avrupa'da da salgın görülmüştür (Çelik, 2021: 23). Nitekim Devletşah, ünlü şair Mevlâna Muhammed Kâtibî'nin 839 (1435-1436) yılında Esterâbâd'da meydana gelen vebadan öldüğünü kaydetmektedir (Devletşah, 2011: 487).

Bunun yanında Herat'ta vebanın ortaya çıkması ve şehrin durumu Rey'de kışlayan Timurlu hükümdarı Mirza Şahruh'a ulaştıca o, Horasan halkının bu durumdan korkması ve Kara-Koyunlular üzerine sefere giderken askerlerin endişelenmemesi için Herat'tan gelen mektupların okunmadan naiblere teslim

edilmesini ve mektupların içeriğinin halktan gizlenmesini emretti (Semerkandî, 1383: 455; Mîrhvând, 1385; 5428; Hvândmîr, 1333: 625; Kazvîni, 1379: 481). Diğer taraftan Herat'ta salgının başlamasıyla şehirden ayrılan halk salgının şehirde etkisini kaybetmesinin ardından tekrardan Herat'a tekrar dönmüşlerdir (İsfizârî, 1338: 93; Semerkandî, 1383: 451; Mîrhvând, 1385; 5424). Salgının seyrini ve yaşanan gelişmeleri aktardıktan sonra salgının vahametini anlayabilmemiz için kaynaklarda geçen ve şehirde vebadan vefat etmiş devrin önemli simalarından bazılarının ölümlerini aktarmamız yerinde olacaktır.

3. Herat Vebasında Vefat Eden Devrin Ünlülerinden Bazıları

Herat'ta veba sırasında vefat eden önemli şahsiyetlerinden biri veba salgınının durması için dua eden şeyh Zeynü'l-mille ved'din el-Havfi idi (Şahin, 2015: 386). el-Havfi 1 Mayıs 1435 tarihinde vefat etti. Na'sını Mâlan köyünde defin ettiler. Fakat müritlerinden bir grup o makama razı olmayıp şeyhin na'sını kendisinin yaptırmış olduğu Dervîş-Abâd'a naklettiler. Fakat bir grup dervîşin gönlü şeyhin orada da defnedilmesine razı olmayıp na'sını Herat'ın kuzeyinde bulunan 'Aydgâh'ın güney tarafında defin ettiler. Daha sonra vezir Hoca Gıyaseddin Pîr Ahmed el-Havfi bu mezarın üzerinde imaretler yapıp tarlalar ve müstegallât² vakıf etti (Semerkandî, 1383: 453; Mîrhvând, 1385; 5425; İsfizârî, 1338: 94; Hvafi, 1340: 275; Hvândmîr, 1333: 12).

Mevlâna Nuru'l-mille ve'd-din Nurullah el-Harezmî de salgında vefat eden önemli şahsiyetler arasındaydı. el-Harezmî, Emir Alaüddin 'Alîke Gönültaş medresesinin müderrisliğini ve Herat camisinin hatip ve imamlığını yapmıştı. 30 Mayıs 1435'te vebadan vefat edince onu (Hvafi, 1340: 275; Semerkandî, 1383: 451) Herat'ın Gâzurgâh mevkiinde defin ettiler (Mîrhvând, 1385; 5428; Hvândmîr, 1333: 13).

Vebadan ölenler arasında Barmân'ın Medrese-i Sebz'in müderrisi ve Hazreti Mehd-i 'Ulya Gevherşâd Akâ'nın İcîl Nehri yanında yaptırdığı caminin imam ve hatibi Şemseddin Muhammed Evhâd de bulunmaktaydı (Hvafi, 1340: 275; Semerkandî, 1383: 454; Hvândmîr, 1333: 13). Ölenler arasında sadece ilim erbabı yoktu. Daha önce belirttiğimiz gibi şehrin muhtesibi ve Piş-Bord medresesi diye bilinen ve Herat'ın camisinin güneyinde yer alan bir medresenin banisi Mevlâna Celaleddin Muhammed el-Kâinî de bulunmaktaydı. Onu Çağırtân köyünde defin ettiler (Semerkandî, 1383: 454; Hvândmîr, 1333: 13). Ayrıca dönemin ünlü bestekâr ve icracısı Hoca Abdulkadir-i Guyende (Abdulkadir-i Merâgî) de vebadan ölen kişiler arasındaydı (İsfizârî, 1338: 94; Semerkandî, 1383: 455; Hvafi, 1340: 275; Mîrhvând, 1385; 5428; Hvândmîr, 1333: 14; Kazvîni, 1379: 481; Fazlnejad, 2015: 220).

² Tahıl ve zahire bağılı verilen vakıf malı anlamındadır (Sami, 1317: 1339).

4. Sonuç

Bu çalışmada 1435 yılında Herat'ta meydana gelen veba salgını ve sonuçlarını dönem kaynaklarının perspektifinden incelemeye çalıştık. Herat vebası ortaya çıktıktan itibaren halkın endişesine sebep olmuştur. Kaynaklar Herat'ın havasının ve suyunun temizliğinden bahsetseler de belirttiğimiz gibi İsfizârî'ye göre tabiplerin bu vebayı havanın ve suyun kirliliğinden olduğunu belirtmiştir. İsfizârî'nin kaydı dikkate alınırrsa vebanın ortaya çıkışı ve alametlerinin modern dönemde "hıyarcıklı veba" olarak adlandırılan vebaya benzediği görülmektedir. Ortaya çıkan bu veba nedeniyle karantina süreci uygulanmadığı için veba Herat'ın dışına da sıçramıştır. Timurlu hükümdarı Mirza Şahrüh, Herat'ta veba salgınının ortaya çıktığını öğrenince Horasan halkının ve askerlerin endişeye kapılmaması için Herat'taki durumu halktan gizlemeye çalışmıştır. Böylece kaynakların ifadesiyle Herat tarihindeki ilk veba salgınıyla 1435 yılında karşılaşmıştır. Sonuç olarak Timurlu başkenti Herat'ta görülen veba salgını şehirden birçok insanın ölmesiyle neticelenmiştir. Ölenler arasında şehrin eşraf ve ekâbirinden insanlar da bulunmaktadır.

Bilgilendirme: Çalışmada çıkar çatışması yoktur.

5. Kaynaklar

Aka, İ. (1994). *Mîrzâ Şâhrüh ve Zamani*, Ankara: TTK.

Çelik, M. Y. (2021). "Antakya-Halep Çevresinde Veba Salgınları ve Sosyo-Ekonomik Hayata Etkileri (XIV-XV. yüzyıllar)", *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 3 (Salgın Hastalıklar Özel Sayısı), 15-30.

Devletşah (2011). *Tezkiretü'ş-Şuarâ*, Terc. Necati Lugal, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

el-Fuşencî, (2021). *Emir Timur (İbretü'n-Nâzirîn)*, çev. ve neşr. Ahmet Özturhan, İstanbul: Efe Akademi.

el-Makrîzî (1997). *Kitâbu's-Sulûk li Ma'rifeti Düveli'l-Mulûk*, tah. Muhammed Abdulkadir Atâ, c. VI, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiye.

Fazlınejad, A. (2015). "Avamil ve Peyamedha-yı Şuyu'-ı Morg-ı Siyah (Ta'un Bozorg-ı Kurun-u Vusta) der İran", *Res Hist Med*, c. 4/4, s. 211-224.

Hasan-ı Rumlu (2006). *Ahsenü't- Tevârîh*, Terc. Mürsel Öztürk, Ankara: TTK.

Hvâfi (1340 hş./1961-1962) *Mücmel-i Fasihi*, neşr. Mahmud Ferruh, c. III, Meşhed.

Hvândmîr (1333 hş. /1954-1955). *Târîh-i Habibü's Siyer fi Ahbar-ı Efrad-ı Beşer*, nşr. Nâsır-ı Hüsrev, c. III-IV, Tahran: İntişarat-ı Hayyam.

İbn Hacer (1998). *İnbâ' el-Ğumr bi Ebnâu'l-Umr*, tah. Hasan Habeşî, c. III-IV, Kahire: Lecnetü İhyâi't-Türâsî'l-İslâmî.

- İsfahanî Kazvîni (1379 hş. /2000-2001). *Hold-i Berin (Tarih-i Timuriyân ve Türkmenân)*, haz. Mir Haşim Muhaddes, Tahran: Mirâs-ı Mektûb.
- İsfizârî (1338 hş. /1959-1960). *Ravzâtü'l-Cennât fî Evsaf-ı Medineti Herât*, neşr. M. Kâzım İmam, c. II, Tahran: İntişârât-ı Danişgâh-ı Tahran.
- Kesirî, M. ve Afşârfer, R. (1393 hş. /2014-2015). "Tahlilî ber Gozareş-i Bimar-i Ta'un der İran Devran-ı Fetret ve Timurî", *Fasname-i İlmî*, c. 24/114, s. 121-138.
- Mîrhând (1385 hş. /2006-2007). *Ravzâtü's-Safâ fî Sireti'l-Enbiyâ ve'l-Müluk ve'l-Hûlefâ*, neşr. Cemşid Kiyanfer, c. VI/II, Tahran: İntişarat-ı Esatir.
- Parıldar, H. (2020). "Tarihte Bulaşıcı Hastalık Salgınları", *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, c. 30/Ek 1, s. 19-26.
- Semerkandî (1383 hş. /2004-2005). *Matla'-ı Sa'deyn ve Mecma'-ı Bahreyn*, neşr. Abd'ul-Hüseyin Nevâî, c. II/I, Tahran: Pejûhişgâh-ı Ulum-i İnsanî ve Muta'alat-ı Ferhengi.
- Shoshan, B. (2020), "Waba", *The Encyclopaedia of Islam New Edition*, ed. P. J. Bearman vd., vol. XI, Leiden Brill, s. 2-3.
- Şahin, M. (2015). "Ortaçağda Herât Bölgesinde Meydana Gelen Kitlıklar, Bazı Doğal Felaketler ve Salgın Hastalıklar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 8/36, s. 380-390.
- TDK (2009). *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK.
- Uçar, İ. (2020). *Orta Çağ Kara Belası Amvâs Vebası -İslâm Tarihinde İlk Salgın*, İstanbul: Siyer Yayınları.
- Varlık, N. (2011). "Tâun", *DİA*, c. 40, Ankara: TDV Yay., s. 175-177.